

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 40-46
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.40-46

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 40-46
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.40-46

УДК 908(477.85):727

© Юрій Ковтун¹
© Леся Щербанюк²

Моргенройт як культурна та історична пам'ятка

Наразі важливим є збереження культурної спадщини України, пам'яток як національного, так і місцевого значення. До числа останніх у м. Чернівці належить архітектурний ансамбль колишнього культурно-освітнього об'єднання «Моргенройт» (від нім. Morgenrot, в перекладі українською – «Світанок»). З цим культурним осередком пов'язаний величезний творчий доробок музикантів, літераторів та театральних колективів, що використовували мову їдиш, шляхом організації театральних постановок, просвітніх й інформаційних проєктів, які мали на меті розвиток єврейської культури та освіти, підтримку чернівецьких традицій солідарності та благодійності.

Метою статті є дослідження архітектурного ансамблю Моргенройт як культурної та історичної пам'ятки Чернівців міжвоєнного періоду. Для досягнення означеної мети визначено наступні завдання: проаналізувати, по-перше, будівництво Моргенройту та, по-друге, головні напрямки його діяльності як єврейського культурно-освітнього центру.

Ключові слова: родина Іппенів, Вільгельм Іппен, будинок культури «Моргенройт», школа «Моргенройт».

Morgenrot as Cultural and Historic Heritage

Preserving cultural heritage is an essential task for modern Ukraine, and this includes safeguarding national and local landmarks. One such example is the architectural ensemble of the former cultural and educational association “Morgenrot” in Chernivtsi (meaning “Dawn” in Ukrainian, from German “Morgenrot”). This center played a significant role in the development of Jewish culture and education in the region and served as a hub for creative endeavors, including music, writing, and theater productions in the Yiddish language.

The aim of this article is to examine the architectural ensemble of Morgenrot as a cultural and historical landmark of Chernivtsi during the interwar period. To accomplish this, the study's objectives include analyzing the construction of Morgenrot and exploring its main activities as a Jewish cultural and educational center. The article establishes that the ensemble's construction dates back to the 1920s and 1930s, with the initial school of modern Lyceum №12 on Lesya Ukrainka Street, 18 (formerly known as the “Morgenrot” school). Later, the present-day Academic Palace of Culture of the Bukovian State Medical University, located at 11 Schiller Street, became the cultural center. It is noteworthy that the construction of the center was intended to support the financial capacity of the Morgenrot school, but it did not succeed in this regard.

Various cultural and educational organizations operated within the architectural ensemble of the “Morgenrot” cultural and educational association, primarily in the school, during the interwar period. These included a Yiddish school, a Yiddish literature library, a workers' club, a youth organization, an orchestra, a theatrical youth group, a mixed choir involving adults and youth, and a sports club. The center hosted diverse events such as entertaining and sporting events, educational courses, lectures, theatrical and musical evenings, conferences, and congresses. The theater and concert hall also hosted the “Skála” cinema, which held a range of public events. Therefore, “Morgenrot” played a pivotal role

¹ Дослідник-краєзнавець, м. Чернівці, Україна. E-mail: kovtuniurij71@gmail.com.

² Директорка КБУ “Муніципальна бібліотека ім. А.Добрянського” Чернівецької міської ради, Україна. E-mail: lesjachernivci@gmail.com.

in the Jewish cultural and national movement in Chernivtsi during the interwar period. Nonetheless, its activities frequently drew persecution from the official authorities.

Keywords: Ippen family, Wilhelm Ippen, Cultural Center “Morgenroth”, school “Morgenroth”.

Постановка наукової проблеми. Наразі важливим є збереження культурної спадщини України, пам'яток як національного, так і місцевого значення. До числа останніх у м. Чернівці належить архітектурний ансамбль колишнього культурно-освітнього об'єднання «Моргенройт» (від нім. Morgenrot, в перекладі українською – «Світанок»), у спорудах якого у 1920-1930-х роках діяли бібліотека, дискусійний робітничий клуб, театральна драматична секція, дві професійних школи зі столярної та швейної справ, столова, молодіжні музичні та спортивні гуртки.

Будівля «Моргенройт» є однією з найкращих громадських споруд, збудованих, як інтерпретація архітектурного стилю ар-деко, єврейською соціал-демократичною партією Бунд у 1925-1931 роках. З цим культурним осередком пов'язаний величезний творчий доробок музикантів, літераторів та театральних колективів, що використовували мову їдиш, шляхом організації театральних постановок, просвітніх й інформаційних проєктів, які мали на меті розвиток єврейської культури та освіти, підтримку благодійності. Тому дослідження Моргенройту є актуальним з точки зору не лише архітектури, а й історії, як збереження історичної пам'яті про людей, які опікувалися культурним надбанням свого народу, розвивали якісну професійну освіту молоді, сприяли її фізичному розвитку, створювали архітектурний ландшафт рідного міста. Не менш важливим є збереження неповторного архітектурного ландшафту міста Чернівці шляхом проведення вчасної реставрації, як це і було зроблено під час передачі колишнього будинку культури «Моргенройт» Буковинському державному медичному університету у 2000 році.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Безпосередньо процес будівництва архітектурного ансамблю Моргенройт не знайшов належного відображення в науковій літературі. Більше того, у Державному реєстрі пам'яток місцевого значення Чернівецької області «Житловий будинок» (№ 359, Охор. № 2814-Чв) датовано початком ХХ ст., а «Єврейський театр» (№ 462, Охор. № 2953-Чв) – кінцем ХІХ ст.³, що на нашу думку потребує уточнення.

Натомість діяльність єврейського населення Чернівців та розвиток єврейського національного руху на Буковині стало предметом досліджень Олександра Добржанського, Миколи Кушніра та Марії Никирси⁴, Флоранса Хеймана⁵ та ін.

Безпосередньо діяльність об'єднання “Моргенройт” в контексті історії євреїв Буковини досліджувалася професором з Ізраїля Хьюго Гольдом (Hugo Gold) в його праці “Історія євреїв Буковини”, (нім. – *Geschichte der Juden in der Bukowina*)⁶. Про архітектора Йозефа Шрайбера (Josef Schreiber) наразі відомо небагато, хоча він прожив у Чернівцях щонайменше 25 років. Це сталося через те, що діячі партії Бунд, які приймали активну участь у діяльності об'єднання, у 1940-1941 роках стали жертвами політичних репресій комуністичного режиму і не залишили спогадів. Єдиний виняток склав журналіст д-р Йозеф Кіссман (Dr. Joseph Kissman), який з дружиною Сарою видавав в Чернівцях друкований орган Бунду на їдиш “Дос нає лебен” (оригінальна назва *Das Naue Leben*), та емігрував до Сполучених Штатів до приєднання Північної Буковини до Радянського Союзу. Його стаття була вивістана в книзі Хьюго Гольда⁷.

Діяльності меценатів Моргенройту – трьох поколінь чернівецької родини Іппенів присвячено дослідження Юрія Ковтуна та Лесі Щербанюк⁸. Книга “Чернівці-Берлін-Світи...” відтворює

³ Міністерство культури та інформаційної політики України (2023). Державний реєстр пам'яток місцевого значення: Чернівецька область. Available from <https://mkip.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-pamyatok-miscevogo-znachennya.html> [Accessed 2 April 2023].

⁴ Добржанський О.В., Кушнір М.П., Никирса М.Д. (2007) *Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХVІІІ - на початку ХХ ст.: Збірник документів та матеріалів* - Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги». - 464 с., 32 іл.;

⁵ Хейман, Флоранс (2016) "*Повернення пам'яті: сторінки єврейської історії Чернівців*" Дух і Літера, Київ, 408 с.

⁶ Gold, Hugo, ed.,(1958) *Geschichte der Juden in der Bukowina*, 2 vok, Tel-Aviv, Olamenu.

⁷ Kissman, Joseph (1958) *On the History of the Jewish Worker Movement Bund in Bukovina*. [online] The museum of family history. Available from <https://www.museumoffamilyhistory.com/mfh-bund-bukovina.htm> [Accessed 2 April 2023].

⁸ Ковтун, Юрій, Щербанюк, Леся (2021). *Чернівці-Берлін-Світи...* Друк-Арт, Чернівці, 208 с.

життєві історії, що виразно демонструють перетворення, які випали на долю економічно та політично активних мешканців міста Чернівці – яскравих представників єврейської громади, на тлі історичних подій ХХ століття в Європі.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження архітектурного ансамблю Моргенройт як культурної та історичної пам'ятки Чернівців міжвоєнного періоду. Для досягнення означеної мети визначено наступні завдання: проаналізувати, по-перше, будівництво Моргенройту та, по-друге, головні напрямки його діяльності як єврейського культурно-освітнього центру.

Виклад основного матеріалу статті.

Вільгельм Іппен (1874-1953) (фото 1) – саме та людина, якій місто Чернівці має завдячувати за таку архітектурну окрасу, як приміщення нинішнього Палацу культури «Академічний» Буковинського державного медичного університету по вул. Шіллера, 11 (колишній будинок культури “Моргенройт”), та початкової школи сучасного ліцею №12 по вул. Лесі України, 18 (колишньої школи “Моргенройт”). Об’єднання «Моргенройт», засноване 1908 р., головою якого був Вільгельм Іппен, створило у Чернівцях професійні технічні школи з торгівлі, столярної та швейної справ, а також культурний центр з концертною залом та бібліотекою літератури на мові їдиш імені Володимира Медема.

Батько Вільгельма Іппена – Ізраїль, був власником бакалійної крамниці на сучасній вулиці Сагайдачного, 15. Свідченням того, що Ізраїль займав вагоме місце серед ділових дюдєй міста, є його ім’я серед засновників “Товариства підтримки торговців зерном і торгових агентів”⁹. Цікавим є те, що товариство з річним прибутком 1469 крон 10 гелєрів витратило на підтримку “хворих та убогих” упродовж 1905 року 734 крони, тобто майже половину заробленого за рік. Ось звідки беруться витрати благодійництва, які перейняв син Ізраїля – Вільгельм Іппен.

Розглянемо глибше історію “Моргенройту”, адже його спорудження і діяльність – цілкомита заслуга у першу чергу Вільгельма Іппена. Він був не просто головою культурного об’єднання “Моргенройт”, він вклав у його будівництво та успішну багаторічну діяльність в дуже непростих умовах всю свою енергію і талант. Вже тоді місцева прєса неодноразово зазначала, що не тільки фінансова підтримка зі Сполучених Штатів дозволила збудувати таку солідну споруду. «Значною мірою слова вдячності повинні бути спрямовані на відданих невтомних членів будівельного комітету. Голова «Моргенройт» Вільгельм Іппен був одночасно головою комітету і душею цілого проєкту»¹⁰. «Моргенройт» став вінцем або, як ми сьогодні сказали би, дуже вартісною і достойною візитівкою його громадської діяльності.

Архітектурний Комплекс об’єднання «Моргенройт» складався з двох великих споруд, з’єднаних в один солідний комплекс, за задумом відомого чернівецького архітектора Йозєфа Шрайбера (Josef Schreiber).

Перша, основна будівля школи була зведена упродовж 1921-1924 років на вул. Куза Воде (нині вулиця Лєсі України) та призначалася для шкільних та культурних закладів і організацій. Друга будівля, розташована поруч, на перехрєсті з Шиллергасє (Schillergasse, сучасна вулиця Шиллера), призначалася під велику театральну-концертну залу, прибуток від якої дозволив би фінансувати культурно-освітню діяльність «Моргенройту». Весь комплекс був добре продуманий та грамотно спрєктований. Слід віддати належне профєсiоналізму та досвіді архітектора Йозєфа Шрайбера, який у 1904–1905 роках керував будівельними роботами зі зведення Чернівецького міського театру, відомого нині як Чернівецький академічний обласний український музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської, а у 1906-1908 роках – Єврейського народного дому у Чернівцях. Цей же архітектор був автором добудови вежі Снятинської ратуші, роботи над якою було закінчено у 1909 році.

Всі кошти, виділені спочатку на увесь проєкт, були використані, насамперед, на побудову ремісничої школи на Куза Воде, адже існувала небезпека закриття старої вечірньої торгової профєсiйної школи «Моргенройт», яка діяла тоді на Ландхаусгасє (Генєрала Мірчєску, нині – вулиця Митрополита Андрєя Шептицького).

⁹ Добржанський, О.В., Кушнір, М.П., Никирса, М.Д. (2007). *Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХVІІІ - на початку ХХ ст.: Збірник документів та матеріалів*. ТОВ «Видавництво «Наші книги», Чернівці, с. 235-237.

¹⁰ Ковтун, Юрій, Щєрбанюк, Лєся (2021). *Чернівці-Бєрлін-Світи... Друк-Арт, Чернівці, с. 23.*

Через брак коштів будівництво будинку культури «Моргенройт» було призупинене на довгі роки, існував лише фундамент, закладений, як і школа, в 1921 році. І хоча на початку будівництва все було продумано і всі витрати прораховані, та через світову кризу вартість будівельних матеріалів, роботи й інших витрат непомірно зроста. Виникла загроза, що театр не буде зведений до кінця, бо катастрофічно не вистачало коштів і зростали борги за отримані кредити.

А цього аж ніяк не можна було допустити. Треба сказати, що за суттєвою фінансовою підтримкою делегація з Чернівців тричі виїжджала до далекої Америки, аби обґрунтувати потреби та зібрати потрібну кількість коштів. І ці поїздки завершувалися успішно: восени 1931 року будівництво театру на розі вулиць Куза Воде (Cuza Voda, колишня Альтгассе, нинішня Л.Українки) та Шиллера по стількох роках було завершено, велична та зручна чотирьохповерхова сучасна споруда була зведена (фото 2).



Фото 1. Вільгельм Іппен у молоді роки.



Фото 2. Палац культури «Моргенройт».

Джерело: Ковтун, Ю., Щербанюк, Л. (2021). *Чернівці-Берлін-Світи...* С. 16, 24.

Діяльність «Моргенройту» спрямовувалася першочергово на розвиток єврейської освіти та культури з використанням рідної мови. Для переважаючої більшості чернівецьких, галичанських та бесарабських євреїв середнього та малого достатку на початку 20 століття це була їдиш¹¹, а тому мовою навчання й спілкування в школі «Моргенройті» була саме вона. Велике значення надавалося й вивченню самої цієї мови та літератури на ній. Відомий єврейський письменник та байкар, один з найкращих викладачів Єврейського Шкільного товариства, утвореного в Чернівцях у 1919 році, – Елієзер Штейнбарг вів вечірні курси на мові їдиш у будинку робітника, який згодом став розташовуватися у школі «Моргенройт»¹².

Значна увага приділялася музиці. Саме тут певний час вчителем музики і керівником хору був світової слави співак Йозеф Шмідт.

¹¹ Хейман, Флоранс (2016). *Повернення пам'яті: сторінки єврейської історії Чернівців*. Дух і Літера, Київ, с. 161-162.

¹² Рихло, Петро (2018). Єврейська література Буковини: текстологія та рішення. *Єврейська культурна спадщина України. Матеріали міжнародної наукової конференції Київ, 26-27 жовтня 2016 року*. Дух і літера, Київ, с. 125.

Заняття не переривалися навіть улітку, коли діти йдуть на канікули. Студенти і молодіжні організації Бунду збиралися разом для розважальних і спортивних заходів. Щонеділі проводили екскурсії для ознайомлення з історією та культурою міста. Молоді, як і належить, відвели приміщення на горищі. Там діяли молодіжна організація, оркестр, театральна молодіжна група, змішаний хор за участі дорослих та молоді й спортивний клуб. Звісно, вони використовували для своїх потреб всі приміщення, які на той час були вільні.

Два середні поверхи шкільного приміщення здавалися в оренду приватній школі. А у вечірні години в цілому будинку починалося активне життя: проводилися навчальні курси, читалися лекції, проходили театральні й музичні вечори, конференції та конгреси.

Чимале значення мала просвітницька робота з дорослими членами товариства. Половину першого поверху приміщення на Альтгассе (Куза Воде) займав культурний центр. До нього входила велика бібліотека літератури на їдиш, яка в 1927 році була названа на честь Володимира Медема, та концертний зал. Інші приміщення першого поверху використовувалися як лекційна зала і кабінети «Моргенройта». І щойно був побудований цей заклад культури, саме Вільгельм Іппен на знак вдячності перед багаторічним головою товариства назвав робітничий клуб іменем Якоба Пістінера – керівника соціал-демократичної партії Буковини, до якої належав і сам Вільгельм Іппен¹³. У порівняно скромному, проте доволі великому й комфортабельному підвальному залі розташувався так званий «Робітничий куток Моргенройта» – столова, де можна було смачно поїсти за низькими цінами.

У 1931 р. у театральній концертній залі, яка була віддана в оренду, відкрився кінотеатр «Скала». На його екрані демонструвалися звукові фільми, у тому числі за участю улюбленця місцевої єврейської публіки, всесвітньо відомого співака і актора Йозефа Шмідта. Це приміщення, унікальне за своєю акустикою, компактністю та гарним інтер'єром, мало надзвичайно широке застосування. Крім демонстрації кінофільмів, тут проводилися різні громадські заходи.

Однак, попри всі сподівання, споруда не принесла очікуваних надходжень, які дозволили б покрити борги. Доходів заледве вистачало на оплату нових кредитів, а на проведення культурних заходів «Моргенройту» вже не вистачало. Єдиним джерелом матеріальної допомоги були надходження зі Сполучених Штатів. Саме з Нью-Йорка, від великих профспілкових організацій, від заробітчан-буковинців, що розділяли соціалістичні погляди, надходили значні суми на підтримку діяльності «Моргенройту».

Навіть на таку шляхетну, здавалось би, справу освіти та всебічного розвитку дітей в усі часи знаходилися ті, хто проти. Ще до остаточного завершення цього будівництва комплексу задрісні погляди з боку антисемітських рухів уважно спостерігали за активною діяльністю на Куза Воде-Шиллера. Створювалися далекосяжні плани знищення організації та розграбування її активів. І хоча адміністративна робота й фінансова звітність завжди велися із професійною компетентністю, уряд дуже прискіпливо слідкував за діяльністю об'єднання й тільки вичікував слушної нагоди.

І при першій нагоді діяльності «Моргенройта» був нанесений перший серйозний удар. За доносом «недоброзичливих» громадян, що взяли «на озброєння» закон Марзеску, проти Вільгельма Іппена й бібліотекаря Сабіна відкрили кримінальну справу за розповсюдження підбурювальної літератури. Поліція здійснила обшук в бібліотеці, з якої були вилучені та конфісковані книги Маркса, Енгельса й Каутського. Окружна прокуратура висунула звинувачення проти «Моргенройта» і вимагала закриття організації. Аналогічний процес був відкритий у Бухаресті. Щоправда, розгляд у Бухаресті було призупинено, процес у Чернівецькому трибуналі затягнувся на роки, а обшуки поліція повторювала часто, було конфісовано багато інших книг з метою підтримки обвинувачення. Проте всі вони були зняті¹⁴. За результатами судового розгляду справи під керівництвом члена державного суду доктора Бібрінга, вини Вільгельма Іппена встановлено не було. Але це забрало в Іппена багато сил і здоров'я.

Однак, не зважаючи на всі перешкоди з боку румунського уряду, організація і далі вела велику роботу з розвитку єврейської освіти та культури. Як не парадоксально, румунська доба стала часом особливого піднесення єврейського культурного життя у Чернівцях. Саме тоді

¹³ Добржанський, О.В., Кушнір, М.П., Никирса, М.Д. (2007). *Вказ. пр.*, с. 400.

¹⁴ Gold, Hugo, ed., (1958). *Geschichte der Juden in der Bukowina*, 2 vok, Tel-Aviv, Olamenu, p. 129-131.

єврейська та світова культура збагатилися багатьма новими іменами. До прикладу, розвивалася діяльність драматичної секції товариства «Моргенройт». 23 серпня 1930 року у Павільйонному театрі (нині по Руській, 22) було представлено народну п'єсу «Моттке Ганев»¹⁵.

Діяльність «Моргенройт» за короткий час правління уряду ультраправої національної християнської партії Куза-Гога з 28 грудня 1937 року до 11 лютого 1938 року була під загрозою повного припинення. Адже тоді було прийнято антисемітські закони, за якими євреї могли бути позбавлені румунського громадянства. Вже було підготовлено матеріали для конфіскації великих єврейських активів, якими, безперечно, володіла організація «Моргенройт». Проте таким злочинним планам не судилося реалізуватися: змінився уряд, а у червні 1940 року – держава... Однак нова влада також з підозрою ставилася до розвитку національно-культурних рухів, що і зумовило їхню долю.

Результатом багаторічних пошуків авторів стала знахідка такого документа, як «Список осіб, які підлягали виселенню з території Чернівецької області», що був складений управлінням НКВС в Чернівецькій області у грудні 1940 року, який проливає світло на долі жителів нашого краю – жертв політичних репресій. Під номером 1022 у ньому є запис про родину Вільгельма Іппена. Потрапивши до Сибіру у 1941 році з дружиною Ірмою та дочкою Геллою, Вільгельм Іппен помер у 1953 році у казахському таборі. Гелла зуміла не втратити фах у засланні і захистити кандидатську дисертацію у Томському університеті. Однак байдужість держави щодо реабілітації родини та невиліковна хвороба матері змусили її покинути радянську країну і виїхати спочатку до Румунії, а потім до Німеччини, де у віці 58 років почати наукову кар'єру з нуля.

А весь архітектурний ансамбль «Моргенройт» зберігся й до сьогодні як достойна пам'ятка Вільгельму Іппену та всім чернівчанам, які доклали зусиль та фінансових ресурсів для його побудови та діяльності. Сьогодні ми знаємо цю споруду як Палац «Академічний» за адресою вулиця Фрідріха Шіллера, 11. Це один з найпрестижніших закладів культури в Чернівцях.

Висновки. Будівництво архітектурного ансамблю «Моргенройт» припадає на міжвоєнний період. Воно розпочалося у 1921 році. До 1924 рр. була збудована початкова школа сучасного ліцею №12 по вул. Лесі Українки, 18 (колишня школа «Моргенройт»), а до 1931 рр. – нинішній Палац культури «Академічний» Буковинського державного медичного університету по вул. Шіллера, 11 (колишній будинок культури «Моргенройт»).

Фінансування будівництва ансамблю здійснювалося коштом єврейської громади Чернівців. При цьому значний фінансовий та організаційний внесок у будівництво здійснив Вільгельм Іппен, не лише через особисту ініціативу як голова «Моргенройт», а й через залучення грошей євреїв зі Сполучених Штатів. Цікаво, що будівництво будинку культури переслідувало мету зміцнення фінансової спроможності школи «Моргенройт», однак зі своєю функцією друга будівля належно не справлялася.

Протягом 20-30-х років в архітектурному ансамблі культурно-освітнього об'єднання «Моргенройт», переважно в школі, діяли: школа ідиш та бібліотека літератури на ідиш, робітничий клуб, молодіжна організація, оркестр, театральна молодіжна група, змішаний хор за участі дорослих та молоді й спортивний клуб. Там же відбувалися розважальні і спортивні заходи, проводилися навчальні курси, читалися лекції, проходили театральні й музичні вечори, конференції та конгреси. У театральній концертній залі працював кінотеатр «Скала», проводилися різні громадські заходи. Тобто «Моргенройт» був важливим осередком єврейського культурного і національного руху Чернівців міжвоєнного періоду, діяльність якого неодноразово призводила до його переслідування офіційною владою.

Тому для збереження пам'яті про людей, які своєю невтомною щоденною працею та громадською діяльністю залишили нам у спадок таке прекрасне місто, слід докласти ще багато зусиль. Адже без історичної пам'яті втрачається зв'язок між архітектурним творінням і його творцями. Підтримувати інтерес до Чернівців допоможе турбота про його архітектурні шедеври шляхом їх вчасної реставрації, недопущення забудови історичної частини міста, покращання умов для туристів, які прибувають до Чернівців в надії побачити не тільки європейську архітектуру, але й європейське ставлення до її пам'яток.

¹⁵ Fassel, Horst (2017). Czernowitz: Stadt mit drei Theatern während der Wirtschaftskrise (I). *Analele Bucovinei*, Jg. 24, 1 (48), p. 45-62

Список джерел

1. Добржанський, О.В., Кушнір, М.П., Никирса, М.Д. (2007). *Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII - на початку XX ст.: Збірник документів та матеріалів*. ТОВ «Видавництво «Наші книги», Чернівці, 464 с.
2. Ковтун, Юрій, Щербанюк, Леся (2021). *Чернівці-Берлін-Світи...* Друк-Арт, Чернівці, 208 с.
3. Міністерство культури та інформаційної політики України (2023). Державний реєстр пам'яток місцевого значення: Чернівецька область. Available from: <https://mkip.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-pamyatok-miscevogo-znachennya.html> [Accessed 2 April 2023].
4. Рихло, Петро (2018). Єврейська література Буковини: текстологія та рішення. *Єврейська культурна спадщина України. Матеріали міжнародної наукової конференції Київ, 26-27 жовтня 2016 року*. Дух і літера, Київ, 168 с.
5. Хейман, Флоранс (2016). *Повернення пам'яті: сторінки єврейської історії Чернівців*. Дух і Літера, Київ, 408 с.
6. Fassel, Horst (2017). Czernowitz: Stadt mit drei Theatern während der Wirtschaftskrise (I). *Analele Bucovinei*, Jg. 24, 1 (48), p. 45-62
7. Gold, Hugo, ed., (1958). *Geschichte der Juden in der Bukowina*, 2 vok, Tel-Aviv, Olamenu.
8. Kissman, Joseph (1958). *On the History of the Jewish Worker Movement Bund in Bukovina*. [online] The museum of family history. Available from: <https://www.museumoffamilyhistory.com/mfh-bund-bukovina.htm> [Accessed 2 April 2023].

References

1. Dobrzhanyski O.V., Kushnir M.P., Nykyrsa M.D. (2007). *Yevreiske naseleennia ta rozvytok yevreiskoho natsionalnoho rukhu na Bukovyni v ostannii chverti XVIII - na pochatku XX st.: Zbirnyk dokumentiv ta materialiv*. TOV «Vydavnytstvo «Nashi knyhy», Chernivtsi, 464 s.
2. Kovtun, Yurii, Shcherbaniuk, Lesia (2021). *Chernivtsi-Berlin-Svity...* Druk-Art, Chernivtsi, 208 s.
3. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy (2023). Derzhavnyi reiestr pamiatok mistsevoho znachennia: Chernivetska oblast. Available from: <https://mkip.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-pamyatok-miscevogo-znachennya.html> [Accessed 2 April 2023].
4. Rykhlo, Petro (2018). Yevreiska literatura Bukovyny: tekstolohiia ta rishennia. *Yevreiska kulturna spadshchyna Ukrainy. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Kyiv, 26-27 zhovtnia 2016 roku*. Dukh i litera, Kyiv, 168 s.
5. Kheiman Florans (2016). *Povernennia pamiaty: storinky yevreiskoi istorii Chernivtsiv*. Dukh i Litera, Kyiv, 408 s.
6. Fassel, Horst (2017). Czernowitz: Stadt mit drei Theatern während der Wirtschaftskrise (I). *Analele Bucovinei*, Jg. 24, 1 (48), p. 45-62.
7. Gold, Hugo, ed., (1958). *Geschichte der Juden in der Bukowina*, 2 vok, Tel-Aviv, Olamenu.
8. Kissman, Joseph (1958) *On the History of the Jewish Worker Movement Bund in Bukovina*. [online] The museum of family history. Available from: <https://www.museumoffamilyhistory.com/mfh-bund-bukovina.htm> [Accessed 2 April 2023].